

John Higgs este scriitor, romancier, jurnalist și istoric britanic. A devenit cunoscut pentru volumele *I Have America Surrounded: The Life of Timothy Leary* (2006), *The KLF: Chaos, Magic and the Band who Burned a Million Pounds* (2013) și pentru romanul *The Brandy of the Damned* (2012).

Ca jurnalist, Higgs a scris pentru *The Guardian*, *The Independent*, *The Daily Mirror* și pentru revista *Mojo*.

Vorbitor apreciat, Higgs a fost invitat la numeroase evenimente și festivaluri, printre care Wilderness, Secret Garden Party, Festivalul Brighton, Festivalul literar Port Eliot și LonCon3 (Convenția Mondială de Science Fiction).

Înainte de a se îndrepta spre activitatea de scriitor, a creat seria emisiuni radio X-Marks the Spot și a lucrat ca producător al mai multor jocuri video.

JOHN HIGGS

O ISTORIE ALTERNATIVĂ A SECOLULUI XX

Traducere din limba engleză de
Patricia Neculae

București
2019

substanțe psihedelice 15, 261
sufism 291

Super Mario Bros. 353-358, 360, 370

superpoziție 156, 158

suprarealism 63, 129, 135

Sutherland, Halliday 258, 260

științifico-fantastic 149, 164,

166, 167, 170, 171, 173, 180,

214, 222, 245, 248, 271, 335,

385, 417

T

telescoape 90, 212, 213, 224

televiziune 151, 173, 174, 188,

225, 278, 285, 356, 357, 391

teoria Gaia 316-318, 423, 433

teoria întregului 377

teoria jocurilor 112, 230, 231,

403, 419

teoria relativității 32, 36, 42,

45, 46, 71, 229, 371, 375, 376

Thatcher, Margaret 181, 284,

292-295, 298, 342, 350-352,

372, 379, 422, 426

The Beatles 116, 205, 265,

283-285, 294, 421

Titanic 13, 91

Tolkien, J.R.R. 186

Trocchi, Alexander 191, 418

Trocchi, Lyn 194

Twain, Mark 75

U

Uniunea Europeană 28

Uniunea Sovietică 227, 230,

236, 240, 241, 243, 309, 379

V

Valens, Richie 280

Vârsta de aur 129-131, 134,

269, 414, 415

Verne, Jules 170, 210, 214,

215, 233, 261, 295, 325, 385

Visul american 207, 337, 338

viteza luminii 40, 41, 149, 229

Volcker, Paul 342

W

Wall Street 101, 108

Wallace, Mike 104

Wallis, Hal 190

Waltz, Sasha 121, 414

Warhol, Andy 377-379

Watergate 394

Watts, Alan 287

Webern, Anton 59

Weimar 237, 333

Weir, Bob 271

Weizmann, Chaim 46, 410

Welles, Orson 166

Wells, H.G. 27, 28, 170, 171, 410

Whitehead, Alfred North 139

Wilhelm, Richard 77, 79, 135,

205

Wilson, Colin 68, 199, 411, 418

Wilson, Woodrow 76

Woolf, Virginia 262, 263, 435

Woolsey, John 66

Worsley, Lucy 11

Wren, sir Christopher 23

Wyngarde, Peter 272, 421

Y

Yeats, W.B. 96, 97, 123, 435

CUPRINS

Introducere	9
1. Relativitate. Desființarea <i>omphalos</i> -ului	19
2. Modernism. Șocul noului	47
3. Război. Sus flamura!	73
4. Individualism. Fă ce vrei!	96
5. Inconștient. Dincolo de opresiune, e libertatea ...	118
6. Incertitudine. Pisica este și vie, și moartă	139
7. Științifico-fantastic. Cu mult timp în urmă, într-o galaxie îndepărtată	164
8. Nihilism. Nu-mi pun pielea la bătaie pentru nimeni!	187
9. Spațiu. Venim cu gânduri pașnice pentru întreaga omenire	209
10. Sex. În o mie nouă sute șazeci și trei (deci nițel cam târziu pentru mine)	251
11. Adolescenți. Wop-bom-a-loo-mop-a-lomp-bom-bom	277
12. Haos. Un fluture bate din aripi în Tokyo	299

13. Dezvoltare. Investitorul de azi nu beneficiază de pe urma creșterii de ieri	322
14. Postmodernism. Întâmplarea a făcut ca domnul McLuhan să fie chiar aici	353
15. Rețea. O planetă de indivizi	381
<i>Note și surse bibliografice</i>	409
<i>Bibliografie</i>	428
<i>Mulțumiri</i>	436
<i>Indice</i>	437

1. RELATIVITATE. DESFIINȚAREA OMPHALOS-ULUI

În după-amiaza zilei de 15 februarie 1894, Martial Bourdin, un anarhist francez, și-a părăsit locuința de pe strada Fitzroy, din Londra, unde stătea cu chirie. Avea cu el o bombă artizanală și o mare sumă de bani. Afară era o căldură înăbușitoare, iar, la Westminster, Bourdin s-a urcat într-un tramvai descoperit tras de cai, care l-a dus de partea cealaltă a râului, în Greenwich.

După ce a coborât din tramvai, a traversat Parcul Greenwich, înspre Observatorul Regal. Bomba a explodat înainte de vreme, Bourdin fiind încă în parc. I-a sfârtecat mâna stângă și o mare parte din abdomen, lăsând Observatorul neatins. Un grup de școlari l-a găsit întins pe jos; era confuz și cerea să fie dus acasă. Sânge și rămășițe din trupul său au fost depistate pe o distanță de mai bine de 50 de metri. Bourdin a murit la 30 de minute după explozie, fără a spune ce intenționase.

Agentul secret, un roman scris în 1907 de polonezul Joseph Conrad, a fost inspirat de aceste evenimente. Scriitorul a surprins uluirea generală față de acțiunile lui Bourdin, descriind atacul cu bombă ca pe

„o tâmpenie atât de sângeroasă, încât n-aveai cum să înțelegi care era sursa ei, prin nici un proces rațional ori chiar irațional de gândire [...] Nu avem decât imaginea unui om sfârtecat pentru nimic, nici măcar pentru o așa-zisă convingere, fie ea anarhistă sau de alt fel“.

Pe Conrad nu-l intriga politica lui Bourdin. Înțelesul termenului de „anarhism“ s-a schimbat pe parcursul secolului trecut, denotând, acum, absența oricărei reguli: toată lumea face ce vrea. Pe vremea lui Bourdin, anarhismul viza mai degrabă respingerea structurilor politice, decât revendicarea unor libertăți personale. Anarhiștii din secolul al XIX-lea nu voiau libertate totală, ci doar să nu fie controlați. Conform unui slogan din epocă, ei nu recunoșteau „nici un zeu, nici un stăpân“. Din perspectiva teologiei creștine, aceștia săvârșeau păcatul mândriei. Asta era răzvrătirea Satanei, motivul pentru care fusese alungat din rai: *non serviam*, „nu mă voi supune“.

Conrad nu a fost uimit nici de dorința lui Bourdin de a plasa o bombă. Era apogeul unei perioade pline de atacuri anarhiste cu bombă, care începuse în 1881, cu asasinarea țarului rus Alexandru al II-lea, durând până la izbucnirea Primului Război Mondial. Toate acestea au fost alimentate atât de faptul că dinamita era foarte accesibilă, cât și de conceptul anarhist al „propagandei prin faptă“, potrivit căruia actele de violență individuale contau, întrucât îi inspirau pe ceilalți. Anarhistul Leon Czolgosz, pentru a da un exemplu,

l-a asasinat, în septembrie 1901, pe William McKinley, președintele Statelor Unite.

Chestiunea frapantă era, de fapt, următoarea: ca anarhist dotat cu o bombă, în Londra, ce căutai să mergi spre Observatorul Regal? Ce avea acesta față de, să zicem, Palatul Buckingham sau Palatul Westminster? Acestea erau, amândouă, mai aproape de locuința lui Bourdin, erau mai cunoscute și simbolizau puterea statală. De ce nu le vizase pe acestea? Se părea că între-zărise ceva referitor la Observatorul Regal, îndeajuns de semnificativ, cât să-și riște viața pentru a-l distruge.

Evenimentele și relatările vizând atacul cu bombă de la Greenwich acordă prea puțină atenție țintei lui Bourdin. Explozia e descrisă, fictiv, în romanul lui Conrad, care l-a influențat pe teroristul american Ted Kaczynski, cunoscut drept Unabomber. Alfred Hitchcock a adaptat povestea pentru filmul său din 1936, *Sabotage*, actualizând parcursul atacatorului prin Londra prin schimbarea tramvaiului tras de cai cu un autobuz modern. La Hitchcock, bomba explodează și mai devreme, în autobuz, pe când acesta trecea pe Strand – o relatare înfricoșătoare ce precedă un incident petrecut cu 60 de ani mai târziu, când un terorist din IRA se aruncă, accidental, în aer, într-un autobuz, chiar lângă această arteră.

Chiar dacă ținta atacului cu bombă era lipsită de sens pentru Conrad, asta nu înseamnă că și pentru Bourdin era la fel. După cum avea să afirme William Gibson, scriitor american cyberpunk: „Viitorul este deja aici. Doar că nu este distribuit simetric“. Ideile

se răspândesc asimetric și circulă cu o viteză imprevizibilă. Poate că Bourdin a întrezărit o semnificație care îi scăpase lui Conrad. La începutul secolului XX, logica în baza căreia își alesese Bourdin ținta intră în atenția lumii.

Pământul străbătea spațiul cu viteză. La nivelul lui, domnii își verificau ceasurile de buzunar, să vadă cât e ora.

Era 31 decembrie 1900. Pământul se învârtea în jurul Soarelui, iar pe cadranele ceasurilor se învârteau limbile micuțe. Când ambele au indicat ora 12, însemna că Pământul, după ce străbătuse mii de kilometri, ajunsese în poziția stabilită, încheindu-și ciclul anual. În acel moment, începea secolul XX.

În istoria antică, există un concept denumit *omphalos*. Acesta desemnează centrul lumii sau, mai precis, ceea ce considera lumea culturală a fi centrul lumii. Din perspectiva religiei, *omphalos*-ul reprezenta, totodată, legătura dintre cer și pământ. Mai era denumit și „buricul pământului” sau *axis mundi*, stâlpul lumii, fiind reprezentat printr-un obiect precum un stâlp sau o piatră.

Omphalos-ul este un simbol universal, comun aproape tuturor culturilor, cu localizări variate, totuși. Pentru Japonia antică, acesta era Muntele Fuji. Pentru triburile amerindiene sioux, Dealurile Negre. În mitologia greacă, Zeus trimite doi vulturi să caute centrul lumii. Aceștia se ciocnesc deasupra orașului Delphi, care devine *omphalos*-ul grecilor. Iar, la romani,

omphalos-ul era Roma, de vreme ce toate drumurile duceau aici. Mai târziu, hărțile creștine au avut în centru Ierusalimul.

În ajunul Anului Nou din 1900, *omphalos*-ul global era Observatorul Regal din Greenwich, localizat în Londra.

Observatorul Regal este o clădire elegantă, fondată de Carol al II-lea în 1675 și concepută, inițial, de sir Christopher Wren. La 1900, lumea era măsurată prin raportare la o linie care traversa această clădire de la nord la sud. Standardul internațional fusese stabilit la o conferință ținută la Washington, cu 16 ani mai devreme, când delegații din 25 de țări votaseră pentru Greenwich ca meridian zero. Santo Domingo a votat împotriva, iar Franța și Brazilia s-au abținut, dar întâlnirea a fost mai mult o formalitate; 72% din flota maritimă mondială folosea hărți navale pe care Greenwich apărea cu latitudinea de zero grade, iar Statele Unite își stabiliseră deja fusul orar în funcție de acest punct.

Greenwich era, pe atunci, centrul lumii, un leagăn al științei cu patronaj regal. Avea vedere peste Tamisa, în Londra, capitala celui mai mare imperiu din istorie. Secolul XX a început abia când ceasurile din această clădire i-au semnalat începutul, ceasuri care erau calibrate în funcție de poziția stelelor aflate exact deasupra. Acest *omphalos* modern și științific nu pierduse legătura dintre cer și pământ.

Astăzi, când vizităm Observatorul, la amurg sau pe timp de noapte, vedem meridianul zero ca pe o rază

de laser verde, dreaptă și fixă, întretăind cerul. Începe chiar din dreptul observatorului și este perfect aliniată la zero grade latitudine. Această rază nu exista în 1900, bineînțeles. Pe atunci, această linie era o idee, o proiecție mentală cu aplicabilitate în lumea reală. Din ea plecau, spre vest și est, multe linii longitudinale similare, îmbrățișând globul rotund și întâlnindu-se de cealaltă parte a lui. Acestea se intersectau cu o serie similară de linii latitudinale, pornind de la ecuator, spre nord și spre sud. Această amplă rețea imaginară dădea un fus orar universal și un sistem de poziționare care sincroniza întreaga planetă.

În ajunul Anului Nou din 1900, lumea din toate colțurile pământului era ieșită pe străzi, să întâmpine noul secol. După aproape 100 de ani, festivitățile care marcau intrarea în noul mileniu au avut loc în ajunul Anului Nou din 1999, în loc de 2000. Evenimentul era celebrat cu un an mai devreme și, propriu-zis, era o greșală, dar oamenilor nu prea le-a păsat. Când cei de la Observatorul din Greenwich au explicat că secolul XXI nu începea, practic, decât la 1 ianuarie 2001, au fost considerați pedanți. Prin opoziție, la începutul secolului XX, Observatorul reprezenta o autoritate, iar lumea sărbătorea după cum dictau cei de aici. Greenwichul conta. Așa se face că, plini de satisfacție, membrii societății victoriene de atunci și-au verificat ceasurile, așteptând ora exactă, și au fost martori la nașterea unei noi ere.

În mare, noua epocă părea una ordonată, structurată. Viziunea victoriană asupra lumii avea la bază patru stâlpi: monarhia, biserica, imperiul și pe Newton.

Stâlpii păreau de nezdruccinat. În câțiva ani, imperiul britanic avea să acopere un sfert din întreg globul. În ciuda umilinței aduse de războiul burilor, nu mulți și-au dat seama cât de mult avusese imperiul de suferit și chiar mai puțini au înțeles că prăbușirea acestuia era iminentă. Poziția Bisericii părea la fel de sigură, în ciuda progreselor științifice. Deși autoritatea Bibliei fusese contrazisă de Darwin și de progresele geologiei, societatea nu considera politicos să insiste prea mult asupra unor asemenea chestiuni. Legile lui Newton fuseseră testate meticulos, iar Universul bine ordonat și exact pe care-l descriau părea de necontestat. E adevărat că au existat câteva particularități neobișnuite care i-au încurcat pe oamenii de știință. De exemplu, orbita planetei Mercur se dovedea a fi destul de diferită față de ceea ce crezuse lumea. În plus, mai era, desigur, și chestiunea eterului.

Eterul e o substanță teoretică, un soi de urzeală ce ține universul laolaltă. Omenirea a ajuns la concluzia că trebuie să existe. Experimentele au arătat, în nenumărate rânduri, că lumina circulă sub formă de undă. O undă de lumină are nevoie de un mediu prin care să circule, la fel cum unda oceanică are nevoie de apă și unda sonoră, de aer. Undele de lumină care traversează spațiul, dinspre Soare spre Pământ, trebuie să străbată un mediu, iar acesta este eterul. Problema e că experimentele făcute pentru a demonstra

existența eterului au eșuat unele după altele. Totuși, acest lucru nu a fost văzut ca un obstacol serios. Era nevoie doar de o mobilizare mai mare și de experimente mai inteligente. Revelarea eterului a fost la fel de așteptată ca revelarea bosonului Higgs, înainte de existența Marelui Accelerator de Hadroni de la CERN. Judecata oamenilor de știință postula că trebuie să existe, așa că a meritat conceperea unor experimente tot mai scumpe, pentru a-l localiza.

Oamenii de știință aveau un aer încrezător la începutul noului secol. Dispuneau de o bază solidă de cunoștințe care ar fi rezistat oricăror adăugiri sau înfrumusețări. După cum se spune că ar fi remarcat lordul Kelvin în cadrul unei prelegeri din 1900, „nu mai e nimic de descoperit în fizică, acum. Nu mai avem de făcut decât măsurători din ce în ce mai precise“. Asemenea viziuni erau comune. „Legile fundamentale și fenomenele fizice mai importante au fost deja descoperite – scria, în 1903, Albert Michelson, un fizician american de origine germană –, ele sunt acum bine stabilite, iar posibilitatea de a fi substituite prin noi descoperiri este mai mult decât redusă.“ Despre astronomul Simon Newcomb se spune că ar fi afirmat, în 1888, că „suntem, probabil, aproape de a atinge limita cunoștințelor din astronomie“.

Max Planck, marele fizician german, a fost sfătuit de Philipp von Jolly, îndrumătorul său, să nu se dedice studiului fizicii, pentru că „deja se descoperise aproape tot ce era de descoperit, nemaifiind decât câteva goluri neimportante de umplut“. Planck i-a răspuns că nu-și

dorea să descopere lucruri noi, ci doar să înțeleagă mai bine fundamentele cunoscute ale fizicii. Neavând, probabil, cunoștință de zicala potrivit căreia, când omul își face planuri, Dumnezeu râde, a ajuns unul dintre părinții fondatori ai fizicii cuantice.

Oamenii de știință se așteptau, totuși, la noi descoperiri. Cercetările lui Maxwell privind spectrul electromagnetic sugerau că există noi forme de energie la ambele capete ale scalei, care întârziiau, însă, să se supună ecuațiilor sale. Tabelul periodic al lui Mendeleev sugera că existau noi forme de materie undeva în Univers, care așteptau să fie descoperite și denumite, el postulând, totodată, că noile substanțe aveau să se potrivească perfect în tabel, supunându-se modelului acestuia. Și teoria germenilor a lui Pasteur, precum și teoria evoluționistă a lui Darwin prevedeau existența unor forme de viață necunoscute, propunându-și să le categorisească odată cu descoperirea lor. Cu alte cuvinte, viitoarele constatări științifice aveau să fie minunate, dar nu și surprinzătoare. Baza de cunoștințe a secolului XX avea să fie aceeași cu aceea a secolului al XIX-lea, urmând să fie completată doar cu informații nerelevante.

Între 1895 și 1901, H.G. Wells a scris o serie de cărți, printre care și *Mașina timpului*, *Războiul lumilor*, *Omul invizibil* și *Primii oameni în Lună*. Cu aceste romane, a deschis calea către SF, un nou gen de idei și de speculații tehnologice, pe care secolul XX avea să-l primească cu brațele deschise. În 1901, a elaborat seria de articole numită „Anticipări: experimente

profetice", prin care încerca să prezică tot ce avea să se întâmple în anii ce vor urma, câpătând reputația de futurist de frunte al epocii. Analizând aceste eseuri retrospectiv și sărind, cu tact, peste unele pasaje de un rasism extrem, observăm că a avut dreptate în privința multor preziceri făcute. Wells a prezis existența mașinilor zburătoare și a războaielor aeriene. A prevăzut că, odată cu mașinile și trenurile, populația se va muta din orașe în suburbii. A prezis dictaturi fasciste, un război mondial în jurul anului 1940 și crearea Uniunii Europene. A prezis chiar și o mai mare libertate sexuală pentru bărbați și femei, o profecie pe care a făcut tot posibilul s-o confirme angajându-se într-o grămadă de relații extraconjugale.

Dar sunt multe lucruri pe care Wells n-a reușit să le prezică: relativitatea, armele nucleare, mecanica cuantică, microcipurile, găurile negre, postmodernismul și așa mai departe. Acestea n-au fost neapărat de neprevăzut, cât, mai degradă, imprevizibile. Previziunile lui aveau multe în comun cu așteptările lumii științifice, în sensul că Wells a extrapolat prin prisma celor cunoscute atunci. După spusele atribuite lui sir Arthur Eddington, un astrofizician englez, universul avea să se dovedească nu doar mai ciudat decât ne imaginăm, ci chiar „mai ciudat decât ne putem imagina”.

Descoperirile noi, imprevizibile, nu aveau să fie făcute în Greenwich și nici în Marea Britanie, unde cei cu rang înalt erau mulțumiți de structura lumii. Nu aveau să fie făcute nici în Statele Unite, cel puțin nu la început, deși incipienta exploatare a câmpurilor

petrolifere din Texas, din acea perioadă, urma să aibă un mare impact asupra lumii, în viitor. La începutul secolului XX, preocuparea pentru experimente și pentru dezbaterea ideilor radicale se manifesta în cafenele, în universități și prin reviste din Germania și din țări europene vorbitoare de limba germană, ca Elveția și Austria.

Dacă ar fi să desemnăm un oraș în care să fi luat naștere secolul XX, atunci prima propunere, în acest sens, ar fi Zürich, un oraș cu istorie, care se întinde pe ambele maluri ale râului Limmat, chiar la nord de Alpii elvețieni. În 1900, era un oraș prosper, cu străzi și clădiri dispuse liniar, impozante și frumoase, în același timp. Aici, la Politehnica din Zürich, Albert Einstein, pe atunci în vârstă de 21 de ani, și prietena lui, Mileva Marić, încheiau anul cu cele mai proaste rezultate din grupa lor.

Pe atunci, cariera lui Einstein nu părea promițătoare. Era un tânăr rebel și nonconformist, care renunțase deja atât la religia iudaică, cât și la cetățenia germană. Cu șase luni înainte, în iulie 1899, provocase, din neatenție, o explozie în laboratorul de fizică, vătămându-și mâna dreaptă și nemaiputând să cânte pentru o vreme la îndrăgita sa vioară. Personalitatea lui boemă l-a făcut să intre în conflict cu autoritățile academice și l-a împiedicat să obțină o slujbă ca fizician, după ce a absolvit, în cele din urmă, facultatea. Nu exista nici un semn că lumea științifică avea să fie interesată de acest tânăr încăpățânat și belicos.